
Research Paper

‘स्त्री—भूषण हत्या : मानवी हक्कांची पायमल्ली’

प्रा. कदम संभाजी धोडीराम
बाबासाहेब चितळे महा. भिलवडी. जि.सांगली.

प्रस्तावना:

मानवाच्या उत्कांतीपासून मानवामध्ये स्त्री—पुरुष हा भेदभाव दिसतो. स्त्री—पुरुषांमध्ये सर्व समान गुणधर्म असायला हवे पण काळाच्या ओघात सर्व कर्तुत्व पुरुषांकडे गेल्याने स्त्री दुय्यमच राहिली. ती “क्षणाची पत्नी व अनंत काळाची माता” असून जगाची निर्मिती स्थान आहे तरीही स्त्री मात्र उपेक्षित राहिली आहे.

स्त्रीबाबाद म्हणजे पुरुषांपासून फारकत घेऊन स्वतःचा सवतासुभा निर्माण करणे नव्हे. पण संस्कृतीच्या हजारो वर्षांच्या इतिहासाने बाईचे मानवपण नाकारून तिला जी पशूतूल्य वागणूक दिली.त्यातून बाहेर पडून आपले हक्क प्रस्थापित करून घेण्यासाठी निर्माण केलेले हे व्यासपीठ आहे.

भारतीय समाजामध्ये परंपरेने एका बाजूला स्त्रीचे उदात्तीकरण व दुसऱ्या बाजूला स्त्रीयांवरील जाचक बंधने. यामुळे तीचे सर्व अधिकार समाजाने हिरावून घेतले आहेत.

पिता रक्षति कौमार्यं भर्ता रक्षति यौवने ।

रक्षन्ति स्थाविरे पुत्रः न स्त्री स्वातंत्र्महर्ति ।

वरिल विचार सरणीमध्ये असे दिसून येते की, तरुणपणी ती वडिलांच्या, लग्नानंतर नवन्याच्या, म्हातारपणी मुलांच्यावर विस्बून असते. म्हणजे तिला स्वातंत्र्य माहितच नाही.ती धर्म, परंपरा, रुढी, रितीरिवाज हचा सामाजिक बंधनात अडकली गेली. राजघराण्यातील काही स्त्रीया याला अपवाद मानता येतील. पण इतर स्त्रीयांचे क्षेत्र हे चूल आणि मूल हेच राहिले. तिचा वावर चार भिंतीच्या आतच राहिला. शिक्षण,संपत्ती समाज या क्षेत्रात तिच्यावर जाचक बंधने लादली गेली. समाजातील काही गैरसमजुलीमुळे आज तिला गर्भपात, स्त्री—भूषण हत्या गोष्टींना सामोरे जावे लागत आहे. थोडक्यात तिचे माणूसपणच नाकारले जाऊन आज ती फक्त भोगदासी बनली आहे.. यातूनच पुढे स्त्रीबाबाद आणि स्त्री चलवळींचा जन्म झाला.

फेंच राज्यकांती ही सर्व आधुनिक मुक्ती चलवळींची सुरुवात आहे असे मानले जाते. फेंच राज्यकांतीनंतर केवळ तीन वर्षांनी मेरी बुइलस्टोन काप्ट हिने “अ व्हिडिकेशन ऑफ द राइट्स ऑफ वूमन” हे स्त्री स्वातंत्र्याचा उद्धार करणारे पहिले पुस्तक लिहिले. इ. स. १८६७ मध्ये जॉन स्टुअर्ड मिल याने प्रथम ब्रिटीश पार्लमेंटमध्ये स्त्रीयांच्या मतदानाच्या हक्कांची मागणी केली. इ. स. १८९३ न्युशिल्डने स्त्रियांना मतदानाचे अधिकार दिले. तर इ. स. १९२० मध्ये अमेरिका इ. स. १९२८ ब्रिटनमध्ये स्त्रियांना मतदानाचे अधिकार मिळाले.पण फेंचमध्ये मात्र हे अधिकार इ. स. १९४५ मध्ये मिळाले. इ. स. १९ व्या शतकातील नियतकालीकांनी विविध लेखातून स्त्रीमुक्ती लढळाची पाश्वर्भूमी तयार करून डिसेंबर १८५३ च्या मराठी ज्ञानप्रसारकाच्या अंकात ‘स्त्रियांस वागविष्ण्याची पद्धत’ हा लेख आला आहे. त्यात लेखक म्हणतात ‘ईश्वरी नियमाप्रमाणे पाहिले असता स्त्री—पुरुषांमध्ये थोडाच भेद आहे. असे दिसून येते. त्यास सर्व प्रकारच्या सुखोचा, चमत्कारांचा लाभ होईल असे करावे.’

वरिल सर्व गोष्टी पाहाता भारतात हा चमत्काराचा साक्षात्कार दिसून येत नाही. भारतातील स्त्री आजही दुजीच आहे. मतदानाचा हक्क त्यांना मिळाला म्हणजे स्वातंत्र्य मिळाले असे नाही. तिचा भोगवाद तिच्यावरील संकटे संपलेली नाहीत. स्त्रीबाबी विचारसरणीचा विचार करताना सिमान दि बोवांचा ‘द सेकंड सेक्स’ हा ग्रंथ विषेश महत्वाचा मानला जातो. या ग्रंथात लिंग जेंडर आणि लिंगभेद सेक्स सात फरक मानला जातो. बोवांच्यामते लिंग ही समाजनिर्मित गोष्ट आहे. लिंगविषयक जाणीव बालपणापासून लादली जात असते. स्त्री ही जन्मत: स्त्री नसते तिच्यावर ते लादले जाते. तिची भूमीका समाजाने निश्चित केलेली असते. आणि तेच नैसर्गिक म्हणून त्यांच्या गळी उतरविले जाते.ही विचार चौकट सामाजिक जाणिवेत खोलवर रुजल्याने स्त्रियांनाही ती आपलाशी वाटली.

बोवांच्या मते वरील सर्व गोष्टी त्यांच्यावर लादल्या गेल्या. त्यांचा जन्म हा समाजाने नाकारला हे सत्य नाकारता येत नाही. स्त्रीची समाजाला गरज आहे. मात्र समान दर्जा देताना तिची बाजू घेण्यासाठी समाज किंवा पुरुष पुढे येत नाही. पुरुषांच्या मते ती भोगदासी आहे म्हणून तिला जन्म देणे हे संकट आहे असे मानतो. तर पुरुषांचा जन्म म्हणजे वंश वेल. या समजूतीनेच स्त्री—भूषण हत्येचे प्रमाण वाढले आहे असे म्हणता येईल. पण

कोणतीही चांगली किंवा वाईट गोष्ट घडण्यासाठी काहीतरी कारण असावे लागते. अशा कारणांचा शोध खालील प्रमाणे.

1. गैरसमज —

भारतीय समाज हा विविध चाली, रिती, रिवाज, परंपरा श्रद्धा—अंधश्रद्धा, जादू टोणा, मंत्र—तंत्र या या समजूतीनी भरुन उरला आहे. मुलगा हा वंशचा दिवा तर मुलगी हा कलंक, परक्याचे धन, संकट अशा गैरसमजूतीनी बरबतलेला आहे. म्हणूनच मुलीचा जन्मच नाकारला व समाजातील लोक तिचा गर्भपात व भ्रूण हत्या करण्याकडे वळला.

2. मुलीला दुजी वागणूक —

पूर्वीपासून आजपर्यंत स्त्री जन्माचे स्वागत हे नकारात्मक भूमिकेतून केले. तर पुरुष जन्माचे स्वागत साखर, पेढे वाटून केले. कुटुंबात मुलाला चांगली तर मुलीला वाईट वागणूक मिळते. मुलगा हा म्हातारपणीचा आधार तर मुलगी हे परक्याचे धन. मुलगी म्हणजे कलंक संकट. असे म्हणातात की, रात्री झोपाताना उशाला घासलेटचा दिवा लावून झोपने म्हणजेच संकट ओढवून घेणे तसे उपवर मुलगी घरी असणे म्हणजे जसा दिव्यावर हात पडावा आणि क्षणात दिव्याचा भडाका उडून सर्व घराची राख रागोळी व्हावी तसे मुलीच्या बाबतीत गैर समज समाजाने पसरविल्याने मुलगीचा जन्म हे संकट मानले आहे. म्हणूनच समाज तिला दुजी वागणूक देत आहे.

3. स्त्रियांमध्ये असणारी क्षमता —

जगाला निर्माण करण्याची शक्ती स्त्रियांमध्ये असताना तिला चूल आणि मूल इथेपर्यंत रोखणारा हा समाज तिच्यामधिल आर्थिक, सामाजिक, राजकीय क्षमतांचा विचारच करत नाही. उलट ती अबला आहे, ती स्वतःचे संरक्षण करू शकत नाही, ती भित्री आहे ब—याचशा गोष्टी तिच्यावर लादून तिच्या क्षमताना समजावून घेताना दिसत नाही.

4. हुंडा पद्धती—

समाज स्त्री—पुरुषांनी बनतो. स्त्री आणि पुरुष एकत्र येण्यासाठी लग्न संस्कारातून जावे लागते. आणि या संस्कारामध्ये मुलीने मुलाला हुंडा रक्कम, दागदागिने वस्तू देण्याची पद्धत आहे. ही पद्धत सर्वच कुटुंब पूर्ण करू शकत नाहीत. मुलीला जर जन्म दिला तर काही कुटुंबांना कजबाजारी व्हावे लागते याच भित्री पोटी मुलीचा जन्म नाकारणे हा सोपा मार्ग समाजाने स्विकारल्याचे दिसते.

5. मुलगी हा कलंक —

समाजामध्ये सतत स्त्रीयांवर संशय घेतले जातात. तिचे वागणे, बोलणे, चालणे, व्यवहार हे संशयास्पद मानले जाते. काही समाजामध्ये बुरखा पद्धती आहेत. कारण तिचा चेहरा इतर समाजातील पुरुषांच्या नजरेस पडू नये. पर पुरुष तिच्याकडे आकर्षित होऊ नये. ती प्रेम विवाह पळून जावून लग्न करू नये इ. अनेक गोष्टींनी घराण्यास कलंक लावू नये. ती घराण्याचे नाव घालवून घराण्याची बदनामी करेल. तसेच एका पेशा अधिक मुलीना जन्म देणे म्हणजे त्या घराण्याला कलंक लावण्यासारखे आहे. अशा समजूतीमुळे मुलीचा जन्म नाकारला जातो.

6. गर्भिलिंग : सहज सोपी पद्धत —

आधुनिक जगात अनेक चसंगल्या सोई सुविधाचा शोध लागला. सोनेग्रफिसारखे मशिन अस्तित्वात आले. खरे तर या मशिनमुळे असाध्य आजाराचा शोध घेणे सहज साध्य होते. मात्र या सुधारलेल्या डॉक्टरांनी याचा दुर्घटनाकाळी घराण्यास करून अमाप घेणे करेल. तसेच एका पेशा अधिक करून लोकांना इकडे वळवून मनमानी करायला सुरुवात केली. सहाजिक लोक याकडे वळले आणि इथूनच स्त्री—गर्भिलिंग तपासणी आणि गर्भपात करण्याचे प्रमाण वाढत जाऊन मुलीचा जन्मच धोक्यात आला.

7. वैद्यकीय क्षेत्रातील ढासळलेली नैतिकिता —

वैद्य म्हणजे जीवदान देणारा, असाध्य रोगातून मुक्ती देणारा आणि ज्याच्या हातामध्ये संजिवनी आहे असा. पण ज्ञाले उलटे हाच वैद्य पैशाच्या हव्यासापेटी जीवदान देण्याएवजी जीवच घेवू लागला. सोनेग्रफिसारख्या मशिनचा वापर गर्भिलिंग तपासण्यासाठी उपयोग करून अमाप पैसा कमावू लागला. त्याच्याकडे नीतीमत्ता शिल्लक राहिलीच नाही. फक्त पैसा कमावणे हेच त्याचे ध्येय राहिले.

8. ‘दोन अपत्य धोरण’ —

लोकसंख्येची वाढ रोखण्यासाठी कांही राज्यानी दोन अपत्य धोरणाचा स्विकार केला हे धोरण न राबविणा—या कुटुंबांच्या शासकीय सोई सबलती बंद करण्याचा इशारा देण्यात आला. त्यामुळे अशा राज्यात एका अपत्यानंतर ती जर का मुलगी असेल तर दुसरी ही मुलगी होऊ नये यासाठी गर्भिलिंग चाचणी, गर्भपात या धोरणांचा अवलंब लोक करू लागले. त्यामुळे अशा राज्यांमध्ये गर्भपाताचे प्रमाण वाढत जावून मुलीला जन्म देण्याचे प्रमाणही घटले. याला तेथील शासनच जबाबदार आहे असे म्हणावे लागेल.

9. महिलांचे बाजारीकरण —

स्त्री ही अबला आहे दासी आहे उपभोग्य वस्तू आहे आणि स्त्रीच या विश्वामध्ये पैसा कमावून देते ही लोकांची समजूत झाल्याने स्त्रीयांना वेश्या व्यवसायासाठी डान्स बारमध्ये तसेच मोलकीरीन, उपभोग्य वस्तू म्हणून विकले गेले. एका अर्थाने स्त्रीयांचा बाजारच मांडला गेला प्रसंगी तिला कवडी मोलाने विकले गेले. या

गोष्टीचा धसका समस्त समाजाने घेतला आणि मुलीचा जन्मच नको म्हणून तिच्या जन्माअगोदरच तिला मारले गेले तिचा जन्म रोखला गेला.

10. स्त्री—भूषण हत्या का होतात ? —

वरिल सर्व कारणांचा विचार केल्यास स्त्रीभूषण हत्या का होतात.? यासाठी आणखी काही गोष्टी ही कारणीभूत आहेत. त्यांचा विचार करता असे लक्षात येते की, अनेक राज्यांमध्ये सामाजिक चाली रीती रुढी, परंपरा, श्रद्धा अंधश्रद्धा यामुळे स्त्रीकडे पाहाण्याचा दृष्टीकोन फार वाईट आहे. काही राज्यांमध्ये मुलगी जन्माला येताच गुडघ्यावर ठेवून काढी मोडावी तसे मोडून हत्या करतात. तर काही राज्यांमध्ये स्त्री गर्भाच्या तोंडात विषारी पान ठेवून हत्या करतात. काही राज्यात स्त्री गर्भाच्या नरडयावर नख दावून मारतात.

ज्या राज्यांचा भौगोलिक औद्योगिक विकास झाला आहे. तेथे नोकरवर्गाची संख्या भरपूर आहे. अशा राज्यांमध्ये स्त्रीभूषण हत्येचे प्रमाण जास्त आहे. शिवाय जो भाग मागासलेला, अशिक्षितांचे प्रमाण जास्त तेथे अंधश्रद्धा, मंत्र तंत्र, जाडू टोणा, गैरसमजूती यामुळे मुलींच्या जन्माबाबत गैरसमज पसरून मुलीला जन्म देणे हे पाप समजाले गेले. त्यामुळे अशा भागात स्त्रीभूषण हत्येचे प्रमाण जास्त आहे. एका सांगली जिल्ह्यामध्ये दर हजारी पुरुषांमागे स्त्रीयांचे प्रमाण ८२४ इतके कमी म्हणजेच धक्कादायक चित्र आहे.

11. मानवी हक्क —

१० डिसेंबर १९४८ या दिवसी संयुक्त राष्ट्रांनी मानवी हक्कांचा जाहिरनामा स्वीकारला. हा दिवस ‘मानवी हक्क दिन’ म्हणून जगभर साजरा केला जातो. याला आंतरराष्ट्रीय कायद्यात स्थान मिळाले. दुसऱ्या महायुद्धात पराभूत झालेल्या राष्ट्रांचे सैनिक, जनता, निराधार कुटुंबे, जखमी झालेले सैनिक यामुळे अशांतता निर्माण झाली होती. म्हणून जगात शांतता निर्माण व्हावी आपल्यीपासून संरक्षण करावे म्हणून वेगवेगळ्या राष्ट्रांमध्ये आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक सहकार्य वाढविणे तसेच मानवी हक्कांना संरक्षण देणे गरजेचे होते. ह्या गोष्टी वास्तवात आणण्यासाठी प्रयत्न करण्याची जबाबदारी मुख्यतः संयुक्त राष्ट्रांच्या आर्थिक आणि सामाजिक परिषदेकडे सोपविली. त्यानुसार आर्थिक आणि सामाजिक परिषदेने इ. स. १९४६ रोजी मानवी हक्कांची सनद तयार करण्यासाठी मानवी हक्क जाहिरनामा स्वीकारला. हे स्त्रीयांसाठीचे हक्क खालील प्रमाणे.

- प्रत्येकाला जीविताचा, स्वातंत्र्याचा व सुरक्षिततेचा अधिकार आहे. प्रत्येक मानव, मानवेतर प्राण्याला जीवन जगण्याचा अधिकार आहे. त्याला मिळालेल्या सामाजिक, कौटुंबिक, आर्थिक व इतर सर्व स्वातंत्र्याचा आणि सुरक्षिततेचा अधिकार आहे. मात्र स्त्रियांच्या बाबतीत हे अधिकार पाळले जात नाहीत. हे स्त्रीभूषण हत्येच्या एका उदाहरणावरून सिद्ध होते.
- कोणीही गुलाम असणार नाही, तसेच माणसांची खरेदी विक्री करता येणार नाही. मात्र स्त्रीयांना हे अधिकार कितपत आहेत याचा विचार करावा लागेल. वर म्हटल्याप्रमाणे स्त्री ही पुरुषप्रधान समाजाची आजही गुलामच आहे. आणि तिच्या खरेदी विक्रीचा विचार करता पुरुष प्रधान समाजानेच आपल्या अनेक गरजा भागविण्यासाठी स्त्रीयांची खरेदी विक्री सुरु केली. त्यातून विकत घेतलेल्या स्त्रीला तो वेश्या, दासी, घरकामवाली, एवढेच नव्हे तर डान्सबार, लैंगिक सुखासाठी त्यांचा वापर करू लागला. त्यातून एखादी स्त्री बाळाला जन्म देणार असेल तर तिचा गर्भापात घडवून आणू लागला.
- कोणाचाही शारीरिक छळ केला जाणार नाही, त्योना कूर अमाणुष वागणूक किंवा शिक्षा दिली जाणार नाही. पण एखादी स्त्री जर गर्भापात करून घ्यायला तयार नसेल तर तिचा शारीरिक, मानसिक, छळ केला जातो. त्यांचे मत डावलून जर का तिने मुलीला जन्म दिला तर वर म्हटल्याप्रमाणे त्या अर्भकाची कूरपणे हत्या केली जाते. अशा मुलीला जर जन्म दिलाच तर तिला चांगली वागणूक दिली जात नाही.
- कायद्यासमोर सर्व व्यक्ती समान असतील. आणि सर्वांना कायद्याचे समान संरक्षण मिळेल. पण असे चित्र समाजात दिसत नाही. आजही कायद्यासमोर स्त्रीचे स्थान नगन्य आहे. तिला कायद्यापर्यंत पोहचू दिले जात नाही. आणि समजा चूकुन एखादी स्त्री कायद्यापर्यंत गेलीच तर तिच्या छळाला सुरुवात होते. शिवाय जन्माला येणाऱ्या गर्भाची हत्या केली जाते. म्हणून मानवी हक्क जरी असले तरी अशा घटनांमध्ये ते अपुरे पडतात.
- राज्यघटनेने किंवा कायद्याने दिलेल्या हक्कांवर अतिक्रमण झाल्यास त्याविरुद्ध न्यायालयाकडे दाद मागण्याचा प्रत्येक व्यक्तीला हक्क असेल, पण ह्या हक्कांच्या मागणीसाठी तिला वर म्हटल्याप्रमाणे न्यायालयापर्यंत पोहचू देत नाहीत. म्हणून आणि नवन्याबरोबर जीवन घालवायचे म्हणून ती तिथेपर्यंत पोहचू शकत नाही.
- प्रत्येकाला खाजगी जीवन जगण्याचा, कौटुंबिक जीवनाचा अधिकार असेल. भारतीय किंवा अन्य संस्कृतीमध्ये स्त्रीयांना ह्या अधिकाराचा लाभ किती उठविता येतो. याचा विचार करायला हवा. कारण स्त्रीयांना खासगी जीवन जगता येत नाही. याची मांडणी प्रस्तावनेत करण्यात आली आहे. स्त्री फक्त पुरुषांसाठीची असते स्वतःसाठी नसते.
- स्वतःसाठी आणि आपल्या कुटुंबांसाठी आरोग्यदायी जीवन जगण्याचा अधिकार तिला नाही. ती दुसऱ्याची आहे. हा समाजाचा समज झाला आहे. म्हणूनच की काय ती स्वतःसाठी न जगता दुसऱ्यासाठी, कुटुंबासाठी जगत असते. तिला आरोग्यदायी जीवन जगणेसुद्धा कठीण झाले आहे. कारण ती पूर्णपणे नवन्याबर अवलंबून असते. त्यामुळे हे अधिकार हे नावापुरते मर्यादित आहेत असे वाटतात.

8. स्वातंत्र्य, समता, बंधुता यासाठी शासन घटनेनुसार कठीबद्ध आहे. मात्र स्त्रियांच्या बाबतीतही गोष्ट दिसत नाही. या घटनेच्या तरतूदीची काटेकोरपणे अंमलबजावणी होऊन स्त्रियांना सर्वाधिकार मिळाले असते, कदाचित गर्भाचे काय करायचे याचा निर्णय ती स्वतः घेऊ शकली असती पण खेदाने असे म्हणावे लागते की, कायदे, अधिकार आणि हक्क तिला दिले गेले पण त्याची अंमलबजावणी झाली नाही. म्हणूनच आज मुलींचे प्रमाण घटते आहे.
9. मानवी हक्कांमध्ये आणि घटनेमध्ये मत स्वातंत्र्य आणि अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य असेल असे म्हटले आहे. पण वरील अनेक बाबीमध्ये हेच स्पष्ट होते की, अभिव्यक्तीच्या बाबतीत बोलायचे तर न बोललेले बरे. कारण स्त्रीला अभिव्यक्त होण्यासाठी वावच दिला जात नाही. बायको ही नवन्याच्या मताप्रमाणे, मनाप्रमाणे वागत असते. त्यामुळे तिचे हे हक्क पुरुषांनी हिराकून घेतले आहेत.

स्त्रीभूषण हत्येच्या बाबत आज आपल्या राज्यात फक्त एकच स्त्री निर्धाराने लढताना दिसते ती म्हणजे ॲड. वर्षा देशपांडे सातारा. यांनी अनेक ठिकाणी धाडी टाकून ‘स्टिंग आपरेशन’ केले आहे. हे त्यांचे प्रयत्न अपुरे पडत आहेत. त्यांच्या पाठीशी सर्व समाज, भारत असणे गरजेचे आहे. स्त्रीभूषण हत्या घडण्यासाठी पुरुष हा जबाबदार आहेच शिवाय येथिल समाज व्यवस्था, आर्थिक, सामाजिक, राजकिय, सांस्कृतिक पद्धतीसुद्धा तेवढ्याच जबाबदार आहेत. शिवाय भारतातील न्याय व्यवस्थेचा विचारच करायला नको. कायदे केले, हक्क केले, पण त्याची अंमलबजावणी काटेकोरपणे होते की नाही, होत नसेल तर का होत नाही, ती कोणत्या पद्धतीने केली पाहिजे. या गोष्टी शासनाने करायचे सोडून शांत बसण्याची भूमिका घेतली आहे त्यामुळे समाजात हुंडाबळी, स्त्रीयांवर कौटुंबिक अन्याय, अत्याचार वाढत आहेत. वंशाचा दिवा मुलगाही भूमिका जोर धरते आहे. त्यामुळे स्त्रीभूषण हत्येसारखे पाप येथे घडत आहे. म्हणूनच शेवटी असे म्हणावे लागते की येथेच मानवी हक्कांची पायमल्ली होत आहे.

संदर्भ :

1. संपा.—डॉ.जया सागडे, स्त्री न्याय कायदा— चंद्रकला प्रकाशन पुणे. प्रथमावृत्ती १९९८.
2. महाराष्ट्रातील स्त्री चळवळीचा मागोवा—प्रतिमा प्रकाशन पुणे. प्रथमावृत्ती १जानेवारी २००६.
3. ॲड. निर्मला सामंत—प्रभावळकर — स्त्रियांचे सबलीकरण, समस्या व उपाय. डॉ.बाबासाहेब मराठवाडा विद्यापीठ, श्रीमती काशीबाई अण्णाराव गऊळकर व्याख्यानमाला .
4. दैनिक तस्तु भारत—मुक्ता पुरवणीतील काही लेख.